

venovat pozornost a nebudu tak utrácet čas čtenářů posuzováním jiných částí knihy, jež zhruba odpovídají úrovni seminární práce.

Diletanti, jak jsem poznal při svém dvouletém zaměstnání v litvínovském muzeu, dokáží svým zanícením získat neobyčejné vědomosti v úzkém sektoru své zájmové činnosti. Proto také k jejich zkoumáním přistupuji bez předpojatosti. Zaujalo mne například, že autor u dvou vyobrazení ženských postav shledal obdobu s postavičkou královny s dlouhými světlými kadeřemi. Údajný portrét královny Žofie, který měl být objeven tímto srovnávacím postupem, ztrácí však na přesvědčivosti srovnáním s podobou královny na dalších miniaturách. Jiné postřehy mohou zase zaujmout jen čtenáře, který nezná předchozí literaturu. Platí to na příklad o rozlišení dvou objednavatelů v Prologu.

Nyní však již k jedné z hlavních tezí. Rudolf Hopmann nabyl dojmu, že dosavadní bádání zcela přehlédlo písmeno „c“ jako jeden z významotvorných elementů výtvarné výzdoby Václavovy bible. Sám sice přiznává, že vizuální rozdíl mezi solitérními, zdobně provedenými písmeny „c“ a „e“ není veliký, bez rozpaků však přispěchá s odvážnou konstrukcí přitaženou za vlasy. Bez ohledu na to, že z paleografického hlediska není snadné rozhodnout, který způsob čtení sporného písmene je správný, je nanejvýš sporné vidět v písmenu „c“ zástupné vyjádření slova „caesar“. A protože písmeno „W“ autor ve shodě s většinovým názorem literatury považuje za monogram jména krále Václava IV., dosadil za početně zastoupené písmeno „e“ latinský výraz „electus“ ve smyslu „der Gewählte“. Možnou kombinaci těchto tří písmen (v obou „c“ lze totiž spatřovat „e“) pak dešifroval jako „WENCESLAUS CAESAR ELECTUS“.

Opět nechám stranou různé námitky, počínaje latinskými kryptogramy v německé bibli a významem postavičky krále uvězněné v jednom z obou písmen konče. S odvoláním na bohatě zastoupenou českou a říšskou heraldiku autor totiž postoupil o výrazný krok dále a označil Václavovu bibli jako prezentaci politického programu směřujícího k papežskému požehnání, a tím i k uznání beztoho již faktického císařského statusu panujícího římského a českého krále. Odtud pak neměl daleko k smyšlence, že Václav skvostně iluminovanou bibli zamýšlel jako dar pro papeže. Neříká sice, pro kterého, to však stejně není důležité, neboť žádný z avignonských nebo římských papežů z doby Václavovy vlády němčinu neovládal. Václav IV. se ovšem musel papeži také kát, a to nejen za utopení Johánka z Pomuku, ale i za subversivní proticírkevní kázání Jana Husa. Z poznámky 52 na s. 92 se pak dozvíme, že

„6. červenec 1415 byl možná rodnou hodinou dnešního Česka a Slovenska“.

Druhou oblastí, na kterou autor zaměřil svoji pozornost, je samotný překlad Václavovy bible do němčiny. Z obecných výkladů se mi zdá, že autor prošel jistým teologickým školením a že bibli často užívá. Naproti tomu téměř vše, co vyvozuje o překladu bible objednaném Martinem Rotlevem, trpí opět neznalostí bohaté, byť již starší literatury. Proto také netuší, jak mylná je jeho představa, že Starý zákon do pražské němčiny přeložil Jan ze Středy, který se po svém vyhnaní od dvora nudil na olomouckém biskupském stolci. Závěrem přece jen drobnost, jež mne zaujala. Text Václavovy bible je údajně srozumitelnější při hlasitém čtení než při tiché četbě. Zda tomu bylo tak proto, že kopista psal podle diktátu, nedokáží posoudit.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

ARCHEOLOGIE

Luděk GALUŠKA, *Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Search for the origin. From Avar bronze items to Great Moravian gold*, Moravské zemské muzeum, Brno 2013

280 s. + 230 obr., ISBN 978-80-7028-386-8

Dlhoročný archeológ Moravského zemského múzea Luděk Galuška predstavil v knihe *Hledání původu* nálezy z výskumov zo Starého Města-Uherského Hradiště za posledné desaťročia. Zároveň sa pokúsil zhrnúť výsledky bádania a predstaviť svoj náhľad na chronologické otázky hmotnej kultúry 9. storočia, najmä na datovanie veligradského šperku a jeho pôvod.

Galuška rozdelil knihu na dve relatívne samostatné časti. Prvá nesie názov „O litých bronzoch na Moravě v období pred vznikem veľkomoravského štátu“. Pod termínom „lité bronzы“ autor chápe „jednak kovové súčasti veľmožských opasků a řemenů koňských postrojů, obojí tzv. avarského charakteru, jednak ostruhy.“ (s. 13). Ostrohy však nepatria do avarského kultúrneho okruhu. Ostrohám, ktoré sa objavili na Mariánskom námestí v Uherskom Hradišti, venoval autor značnú pozornosť. Zatiaľ čo staršia literatúra

spájala nálezy ostrôh s dielňou vyrábajúcou uve- dené výrobky, podľa Galušku chýbajú priame dôkazy spracovania kovov (pozostatky taviacich zariadení, tégliky). Vzhľadom ku skutočnosti, že ide o poškodené exempláre ostrôh, stratili v čase uloženia podľa autora svoju primárnu funkciu a neboli už ani i symbolom elity. V absolútnom datovaní uvažuje Galuška o ich uložení do zeme až koncom 8. a začiatkom 9. storočia. V ďalších podkapitolách predstavuje autor nálezy liatych bronzov, najmä kovaní opaskov zo sídliskových objektov a tiež z pohrebísk na ďalších lokalitách na južnej Morave. Nálezy zo sídlisk datuje Galuška podobne ako nálezy z Mariánskeho námestia do druhej polovice 8. až začiatku 9. storočia.

Nálezom avarských liatych bronzov z pohrebísk zo šiestich lokalít – Mikulčice, Mutěnice, Břeclav-Pohansko, Modrá u Velehradu, Staré Město „Na Valách“, Dolní Dunajovice, Hevlín a Hluk – venoval L. Galuška osobitnú pozornosť. Predstavil následne jednotlivé artefakty, ich celkový nálezový kontext v hrobe a absolútne datovanie. Nálezy z pohrebísk datuje rozdielne od záveru 8. až do prvej polovice 9. storočia. Nositelia avarských liatych bronzov patrili podľa autora k vyššej spoločenskej vrstve staroslovanskej spoločnosti. Nevylučuje, že boli pochovaní až v prvej tretine 9. storočia, kedy boli podľa jeho názoru pochovávaní aj muži s ostrohami typu Biskupija-Crkvina.

Galuška upozornil na dôležitý fakt, že v týchto hrobách sa objavujú výlučne solitérne kusy kovaní opaskov. V krátkosti sa venoval aj depotom, ktoré obsahovali liate bronzky. Pri datovaní sa prikláňa opäť k obdobiu prelomu 8. a 9. storočia a depotom prisudzuje kultovný charakter – interpretuje ich ako votívny dar. V závere kapitoly zhodnotil Galuška výskyt liatych bronzov a ostrôh s háčikmi: „Lité bronzky opasků avarského charakteru a bronzové (i železné) háčkovité ostruhy představují důležitou část hmotné kultury raně středověké Moravy druhé poloviny 8. a začátku 9. století. Není pochyb o tom, že jsou svázány s existencí vyšších společenských vrstev, které se právě v té době začínají u moravských Slovanů výrazněji etablovat. Zástupci těchto vrstev budou o něco později stát také na počátku vývoje, jenž ve třicátých letech 9. století vyústí ve vznik státního útvaru, který současníci budou nazývat knížectvím či zemí Moravanů nebo královstvem Svatoplukovým [...] Budou to oni, jejichž představy v kombinaci se zručností a citem šperkařů dají vzniknout zlatým a stříbrným šperkům veligradského typu, šperkům Velké Moravy...“ (s. 97). V citovaných riadkoch Galuška veľmi presne sformuloval svoje predstavy o vývoji na južnej Morave, ktoré rozvinul v nasledujúcej

časti knihy, a ktoré sú podmienené známymi historickými udalosťami.

V druhej časti knihy „O zlatu Velké Moravy“ sa Galuška sústredil výlučne na šperk, ktorý je v literatúre i samotným autorom označovaný termínom veligradský šperk. Pokúsil sa dotknúť všetkých otázok, ktoré sa v súvislosti s ním objavujú – najmä absolútnemu datovaniu a pôvodu. Druhú časť práce rozdelil na tri podkapitoly. V prvej priblížil čitateľom vývoj názorov na datovanie. Zmeny jednoznačne odrážajú postupné narastanie a prehľbovanie archeologického poznania v priebehu 20. storočia. Autor sa podrobnejšie venoval dlho tradovanému názoru chronologickej blízkosti mladohradistného a tzv. veligradského šperku na podklade pohrebiska z Předmostí u Přerova. Vyzdvihol názor B. Dostála, ktorý odmietol spájať tieto skupiny šperkov, a jednoznačne sa priklonil k stanovisku, že ide o premiešanie dvoch pohrebísk. V tejto súvislosti je dôležité zmieniť, že s uvedenou požiadavkou vystúpil už v roku 1956 Jan Eisner v recenzii na knihu V. Hrubého. Žiaľ, vtedy jeho zásadný postreh ostal nepovšimnutý.

V najrozsiahlnejšej, druhej podkapitole sa Galuška venuje pozoruhodným nálezom z polohy „Na Dvorku“. Lokalita bola skúmaná autorom medzi rokmi 1998–2002 a neskôr znova v roku 2009. Archeologickým výskumom sa mu podarilo objaviť 54 sídliskových objektov, 107 hrobov, časti obranných priekop a časť valu. Podľa nálezov bola poloha osídlená intenzívne v ranom (obilné jamy, zemnice) i neskôr vo vrcholnom stredoveku (základy stavieb, keramické pece). Hlavnú pozornosť venuje Galuška objektu, ktorý označuje ako XIII/98-09; vychádzajúc z výsledkov analýz keramických nálezov a z celkového kontextu objekt interpretuje ako klenotnícku dielňu. Na podklade nálezov keramiky a celkového kontextu objektu v polohe „Na Dvorku“ predpokladá, že klenotnícka dielňa začala svoju činnosť niekedy už na prelome 8. až 9. storočia, prípadne až v prvej tretine 9. storočia. V priebehu prvej polovice 9. storočia v nej boli podľa autora vyrobené mnohé náušnice a gombíky, ktoré sa našli na blízkom pohrebisku „Na Valách“.

V tretej podkapitole Galuška sformuloval nový pohľad na datovanie veligradského šperku. Najprv sa zamerl na datovanie bohatých hrobov so šperkami z pohrebiska „Na Valách“, krátko sa venoval aj možnosti existencie šperku na pohrebisku predveľkomoravského pôvodu, ku ktorej sa vyjadril veľmi skepticky. Hlavnú pozornosť ale venoval chronológii veligradského šperku, ktorá je úzko previazaná s vývojom pochovávaní na samotnom pohrebisku. Podľa autora je možné

na pohrebisku rozlíšiť dve fázy pochovávaní. Medzníkom medzi fázami je postavenie sakrálnych stavby na pohrebisku. K vybudovaniu kostola došlo podľa Galuška niekedy okolo polovice 9. storočia (s. 205).

Galuška sa vracia k ako rozlišovaciemu kritériu pre staršie a mladšie hroby opäť k prítomnosti malty z kostola v zásype hrobov. Na rozdiel od V. Hrubého signalizuje autorovi malta v zásype hrobu už obdobie výstavby kostola, nie až obdobie po jeho zbúraní. Časť hrobov datuje Galuška už do prvej polovice 9. storočia. Vzhľadom k doterajšej chronológii šperku a aj k predchádzajúcim autorovým prácam, v ktorých prvú polovicu 9. storočia takmer nepripúšťal, môžeme vnímať jeho závery ako veľmi výrazný posun. Galuška sa súčasne vyjadril i k niektorým rozporom v datovaní V. Hrubého a poopravil datovanie niektorých hrobových celkov na pohrebisku v Starom Městě „Na Valách“.

Galuška sa jednotlivé vybrané hrobové celky snaží časovo vymedziť v absolútnych dátach. Z absolútneho datovania vyplýva zároveň jeho silná naviazanosť na známe historické udalosti. Jednoznačne o tom presvedčuje samotné členenie knihy rozdelené na dve relatívne samostatné časti, ktorým však autor vtlačil časovú následnosť – avarské kovania datuje najmä na prelom 8. a 9. storočia, veligradský šperk zásadne spája s Veľkou Moravou. Vyplýva to nielen zo samotného názvu druhej časti, ale aj podľa datovania niektorých hrobových celkov a klenotnickej dielne.

Budovanie chronológie archeológie raného stredoveku v strednej Európe na známych historických udalostiach je všeobecným problémom nielen v českej a slovenskej súčasnostredovekej archeológii, ale stretávame sa s ním napríklad aj v archeológii nemeckej alebo rakúskej. Tento trend evidujeme od počiatku 20. storočia, čo súviselo zrejme aj s malým množstvom nálezov, ktoré vtedy neumožňovali dostatočné analýzy a archeológovia si „pomáhali“ udalosťami z písomných prameňov. Aj keď po druhej svetovej vojne nastali rozsiahle výskumy a boli spracované nové nálezy, názory na datovanie sa nemenili.

Spomínaný problém môžeme sledovať aj v súvislosti s formovaním chronológie avarských pohrebísk, ktorá mala vplyv i na datovanie v českej a slovenskej archeológii. Ešte pred druhou svetovou vojnou sa sformovala predstava o zániku avarských pohrebísk koncom 8. storočia. Absolútne datovanie vychádzalo z historických správ o vyvrátení Avarskej ríše Karolom Veľkým, hoci sa v písomných prameňoch Avari spomínali i ďalej a poslednýkrát k roku 822. Koniec 8. storočia alebo termín okolo roku 800 sa stal pre

českých a slovenských archeológov medzníkom, kedy začali Slovania na území južnej Moravy a juhozápadného Slovenska ukladať do hrobov nespálené telá. Je veľmi paradoxné, že napriek zmienkam o kontaktoch i konfliktoch medzi Avarmi a Slovanmi sa nepredpokladal vzájomný kontakt (aspoň čiastočný) kultúr a uvažovalo sa len o následnosti – po zániku avarských pohrebísk sa začína pochovávať na slovanských pohrebiskách. V deväťdesiatych rokoch sa začalo opatrne objavovať datovanie niektorých avarských hrobov do 9. storočia, Jozef Zábajník vymedzil svoj posledný stupeň garnitúr opaskov SS IV do rokov „780–800 (825)“.

Práve vyššie uvedeného konceptu sa pridrižiava vo svojej knihe i Galuška. Jednoznačne to naznačuje samotná štruktúra knihy – najskôr hovorí o avarských liatych bronzoch, ktoré pokiaľ sa nachádzajú na sídliskách a depotoch, datuje väčšinou do záveru 8. a začiatku 9. storočia. V prípade nálezov avarských kovani z hrobov ale presadzuje o niečo neskoršie datovanie – do priebehu prvej tretiny 9. storočia. Pri hroboch č. 108 pri druhom mikulčickom kostole a z hrobu č. 821 pri XI. kostole hovorí dokonca o archaikách a snaží sa ich posúvať do relatívne mladšieho obdobia. Hoci v absolútnych dátach rozdiel nie je veľký, hovorí o priebehu prvej polovice 9. storočia, prípadom o závere prvej štvrtiny 9. storočia.

Na viacerých miestach knihy autor spája archeologické datovanie s predpokladaným vznikom Veľkej Moravy okolo roku 833 a vôbec nepripúšťa možnosť (podobne ako V. Hrubý), že by niektoré hroby s honosnými šperkami mohli predchádzať jej vznik. Nechajme stranou, že aj tradične prijímané roky 830–833 ako vzniku nového politického útvaru sú problematické (rok je odvodený z *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* zo začiatku sedemdesiatych rokov 9. storočia).

Galuška bohužiaľ rezignoval na ďalšie archeologické metódy, ktoré umožňujú vytvorenie relatívno-chronologického vývoja pohrebiska. Je veľmi skeptický k metóde kombinácií, ktorá je jednou z najstarších a overených metód v relatívnom datovaní. Pritom táto metóda spolu s horizontálnou i vertikálnou stratigrafiou jednoznačne preukázala na dlhší vývoj šperku, než sa doteraz predpokladalo. Ukázalo sa, že ženský šperk prešiel istým vývojom. Najskôr boli typické kolekcie náušnic vychádzajúce z tradície avarského kultúrneho okruhu, ktoré je možné na základe obdobných nálezov s mincami datovať do záveru 8. a začiatku 9. storočia. Neskôr, pomerne náhle, sa objavili nové formy náušnic. Galuška v súčasnosti odmieta možnosť, že by niektoré hroby s honosným šperkom mohli spadať do skoršieho

obdobia – do posledných desaťročí 8. storočia. Uvažuje o nástupe väčšiny typov šperkov až po vzniku Veľkej Moravy. Naplnia len predstavu, ktorá „zodpovedá“ udalostiam známych z písomných prameňov, hoci sa už nie raz ukázalo, že tento prístup neprináša nové historické poznanie, ale archeológiu stavia skôr do pomocnej vedy k histórii. Analýza hrobov so ženským šperkom však naznačila, že k zmenám v spoločnosti, k jej značnej stratifikácii a rozvoju, začalo dochádzať oveľa skôr než sa v archeologickej literatúre predpokladalo. Ostatne spoločenské zmeny už v závere 8. storočia nevyuľčoval ani Dušan Třeštík.

Luděk Galuška v závere knihy uvádza, že jej hlavným cieľom bolo prezentovanie nálezu klenotníckej dielne, v ktorej sa vyrábali zlaté a strieborné honosné šperky, čo rozhodne možno považovať za veľmi pozitívny počin. V knihe sa okrem dielne venoval aj ďalším dôležitým otázkam a to najmä chronológii šperku. Napriek drobným posunom však kniha nerozšírila archeologické bádanie a poznanie výrazne dopredu, skôr zakonzervováva doterajšie ponímanie vývoja. Jedným z negatívov je stále pridržanie sa datovania podľa historických udalostí a kladenie značného dôrazu na zmienku o domnelom vzniku Veľkej Moravy okolo roku 833, ktorý v podstate tvorí kostru jeho chronológie. Uvedený vplyv môžeme sledovať vo viacerých pasážach. Až na pár výnimiek hovorí autor o predvelkomoravských liatych avarských kovaniach (prípadne šperkoch), čo znamená, že ich aj datuje do obdobia pred vznikom Veľkej Moravy. Najhonosnejšie náušnice a tzv. gombíky zásadne spája s existenciou Veľkej Moravy a tým vymedzuje ich datovanie. Druhým negatívom je opätovné vyzdvihovanie malty ako dôležitého datovacieho prostriedku. Malta má iste nejaký význam, ale ten môžeme spoznať až po podrobnej novej analýze pohrebiska.

Pohrebisko v Starom Měste v polohe „Na Valách“, z ktorého Luděk Galuška pri písaní knihy vychádzal, potrebuje nové spracovanie – vydanie s podrobnými plánmi a zároveň i novú analýzu. Potenciál, ktorý je v ňom ukrytý aj pre historické poznanie, autor vo svojej publikácii vôbec nevyužil.

HANA CHORVÁTOVÁ

Jiří KOŠTA – Michal LUTOVSKÝ, *Raně středověký knížecí hrob z Kolína. Early mediaeval princely burial from Kolín*, Národní muzeum, Praha 2014 (= Fontes Archaeologici Pragenses 41)

204 s., ISSN 0015-6183, ISBN 978-80-7036-433-8

Tzv. knížecí hrob z Kolína patrí již jedno a půl století mezi rodinné stříbro české archeologie. Jde o nález v mnoha ohledech mimořádný, a je proto jen dobře, že se mu v rámci kulatého jubilea dostalo zpracování ve formě kvalitní odborné monografie.

Autorský kolektiv byl pro tento úkol sestaven velmi pečlivě. Michal Lutovský stojící v jeho čele se badatelsky kolínskému hrobu intenzivně věnuje již několik desetiletí a za tuto dobu se stal skutečným znalcem nejen samotného nálezu, ale také příběhu, který se po jeho odkrytí odehrál v odborných i laických kruzích. Peripetie, kterými si kolínský nález po svém objevení prošel, se díky pečlivému Lutovského zpracování dočkaly podoby poutavé retrosondy do nitra české archeologie druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století.

Michal Lutovský odvedl zejména při studiu a utřídění archivních fondů obřímí kus práce. Při pokusu o rekonstrukci původních náleзовých okolností postupuje metodicky po časové ose. Staví především na dochovaných výpovědích přímých a nepřímých účastníků nálezu, soudobých tiskových zprávách i pozdějších souhrnech, které slovo od slova vzájemně konfrontuje. Věrohodnost jeho závěrů si navíc čtenář může sám ověřit díky edici klíčových pramenů na konci publikace.

Lákavou možností pokusit se o „absolutní rekonstrukci“ původní podoby kolínského hrobu Michal Lutovský záměrně nevyužívá. Opakovaně zdůrazňuje, že řada z náleзовých okolností (např. skutečný počet a rozmístění jednotlivých artefaktů pohřební výbavy, detaily pohřebního ritu včetně odborného antropologického posouzení uložených ostatků), které by pro takový pokus byly třeba, zůstávají nadále nejasné a některé potřebné údaje zcela chybí. Finální obraz, jenž autor předkládá, má tak mnohem blíže k vyšetřovatelem předloženému popisu místa činu s otevřenými možnostmi další interpretace.

Michal Lutovský je kromě úvodního historického exkurzu také autorem následujícího soupisu nálezů z kolínského hrobu. Popis jednotlivých artefaktů vychází do značné míry z hesel, která vznikla pro katalog výstavy *Europas Mitte um 1000 – Střed Evropy kolem roku 1000*. Jednotlivé položky jsou zpracovány vyčerpávajícím způsobem s maximální mírou pozornosti pro každý